

Prof.dr. Th. Wobbes, prof.dr. J.W.R. Nortier, prof.dr. C.C.E. Koning (redactie)

Handboek mammacarcinoom

De Tijdstroom, Utrecht

© Uitgeverij De Tijdstroom, 2007. De auteursrechten der afzonderlijke bijdragen berusten bij de auteurs.

Omslagontwerp: Cees Brake bno

Basisontwerp binnenwerk: Robert Jan Hofhuis

Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij BV, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.

E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenuen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 882, 1180 AW Amstelveen.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 106 6

NUR 871

Inhoud

Voorwoord – 9

DEEL 1 ALGEMENE ASPECTEN

Hoofdstuk 1 Epidemiologie – 13

W.J. Louwman, J.A.A.M. van Dijck, J.W.W. Coebergh

Hoofdstuk 2 Risicofactoren van mammacarcinoom – 29

M.A. Rookus, T.M. Mooij, F.E. van Leeuwen

Hoofdstuk 3 Bevolkingsonderzoek naar mammacarcinoom – 43

J. Fracheboud, J.H. Groenewoud, H.J. de Koning

Hoofdstuk 4 Genetica van borstkanker – 63

C.J. van Asperen

DEEL 2 DIAGNOSTIEK

Hoofdstuk 5 Beeldvormend onderzoek 1: mammografie – 75

C. Boetes

Hoofdstuk 6 Beeldvormend onderzoek 2: echografie van de mamma – 87

H.M. Zonderland

Hoofdstuk 7 Beeldvormend onderzoek 3: magnetic resonance imaging (MRI) – 101

C. Boetes

Hoofdstuk 8 Minimaal invasieve diagnostiek – 107

M.A.A.J. van den Bosch, W.P.Th.M. Mali

Hoofdstuk 9 Positronemissietomografie bij de diagnostiek van mammacarcinoom – 119

H.J. Hoekstra, P.L. Jager

Hoofdstuk 10 Pathologie – 129

P.J. van Diest, J.L. Peterse

Hoofdstuk 11 Genexpressieprofielen als prognostische en predictieve tests – 143

M.J. van de Vijver, J.M. Bueno de Mesquita, E.M.J.J. Berns, L.J. van 't Veer, J.A. Foekens

Hoofdstuk 12 Het mammateam – 155

J.R.M. van der Sijp, S. Gerretsen

DEEL 3 BEHANDELING

Hoofdstuk 13 Benigne aandoeningen van de mamma – 163

L.J.A. Strobbe, M.E. Keemers-Gels, F.J.H. van den Wildenberg

Hoofdstuk 14 Behandeling van het niet-invasieve mammacarcinoom – 177

Th. Wobbles, H. Struikmans

Hoofdstuk 15 Behandeling van het mammacarcinoom stadium I en II – 189

H. Struikmans, E.J.T. Rutgers

Hoofdstuk 16 Geïsoleerde tumorcellen en micrometastasen – 203

V.C.G. Tjan-Heijnen, Y.J.L. Kamm

Hoofdstuk 17 De schildwachtklier – 215

O.E. Nieweg

Hoofdstuk 18 Behandeling van het lokaal uitgebreide mammacarcinoom (stadium III) – 233

M.F. von Meyenfeldt, K.B.I.M. Keymeulen, G. van Tienhoven, M.Y.V. Homs, E. van der Wall

Hoofdstuk 19 Adjuvante systeembehandeling 1: endocriene behandeling – 245

V.F.J. Cocquyt, J.W.R. Nortier

Hoofdstuk 20 Adjuvante systeembehandeling 2: chemotherapie – 261

M. Bontenbal, P.H.B. Willemse

Hoofdstuk 21 Radiotherapie bij lokaal recidief en bij gemetastaseerd mammacarcinoom – 275

C.C.E. Koning

Hoofdstuk 22 Palliatieve behandeling van het gemetastaseerde mammacarcinoom – 285

M.A. Nooij, P.S.G.J. Hupperets

DEEL 4 SPECIËLE ONDERWERPEN

Hoofdstuk 23 Mammacarcinoom bij ouderen – 293

C.H. Smorenburg, J.R.M. van der Sijp

Hoofdstuk 24 Mammareconstructie na borstampuatie – 301

P.H.M. Spauwen

Hoofdstuk 25 Follow-up – 311

G.H. de Bock, J. de Vries

Hoofdstuk 26 Borstkanker bij de man – 321

A.N. van Geel

Hoofdstuk 27 Familiaire belasting – 333

T.C. van Sprundel, R.A.E.M. Tollenaar

Hoofdstuk 28 Psychosociale zorg – 345

G. Pool, A. de Graeff

Hoofdstuk 29 Borstkanker en zwangerschap – 361
M. Bontenbal, G. van Tienhoven

Hoofdstuk 30 Hormonale anticonceptie en hormonale substitutiebehandeling – 373
L.V.A.M. Beex

Bijlage 1 – 385

Personalia – 389

Register – 391

Voorwoord

De patiënt met borstkanker heeft de laatste jaren grote aandacht, niet alleen van diegenen die de behandeling uitvoeren, maar ook van de media. Dit is niet in de laatste plaats het gevolg van de hoge en jaarlijks toenemende incidentie van de ziekte. Maar ook zijn er het laatste decennium op diagnostisch en therapeutisch gebied belangrijke ontwikkelingen geweest, die tot veranderingen in behandelingsstrategieën hebben geleid. Onder meer hierdoor is de prognose en de kwaliteit van leven aanzienlijk verbeterd voor een aantal groepen patiënten.

In dit boek wordt op een toegankelijke wijze een overzicht gegeven van ontwikkelingen in de diagnostiek en behandeling van de patiënt met borstkanker zoals die in de dagelijkse praktijk in Nederland worden uitgevoerd. We hebben een groep klinisch specialisten en deskundigen bereid gevonden hun visie te geven op een aantal vraagstukken die de laatste jaren naar voren zijn gekomen met betrekking tot de ziekte. Het was de bedoeling een boek te laten ontstaan dat alle relevante informatie bevat die nodig is om een beeld te krijgen van de hedendaagse opvattingen over borstkanker. Het boek geeft – zij het niet uitputtend – een duidelijk overzicht van de klinische problemen die op dit moment aan de orde zijn en van belangrijke diagnostische ontwikkelingen die mogelijk in de toekomst de behandeling zullen bepalen. We realiseerden ons dat vooral op het terrein van de behandeling de ontwikkelingen snel kunnen gaan en hebben de laatste gegevens wat dit betreft verwerkt. Belangrijker is dat door de auteurs de uitgangspunten zijn geformuleerd waarop de moderne behandeling van de patiënt met borstkanker is gebaseerd.

Het *Handboek mammacarcinoom* is bestemd voor specialisten en huisartsen, maar ook voor artsen in opleiding tot specialist, in de disciplines die zich bezighouden met de behandeling van de patiënt met borstkanker. Het boek is tevens van belang voor eenieder die in de keten van de zorg rondom de patiënt met borstkanker werkzaam is, zoals mammacareverpleegkundigen, nurse-practitioners en oncologieverpleegkundigen, fysiotherapeuten, radiotherapiemedewerkers en hulpverleners in de psychosociale zorg. Omdat het een in het Nederlands geschreven boek is, kan het mogelijk ook patiënten met borstkanker helpen zich te informeren over de achtergronden van de diagnostiek en behandeling van hun ziekte.

De redacteurs